

konkrétségénél. Ezt a hiányérzetünket csökkenti, bár meg nem szünteti a tanulságokat, eredményeket és további feladatokat összegező zárófejezet.

Mindez persze nem minősíti a kutatást a pedagógiai elméletalkotás szempontjából. Mert bár magam is egyetértek a pedagógiai kísérlet továbbfejlesztésének – a szerző által ismételtlen megfogalmazott – igényével, ugyanakkor hangsúlyoznom kell, hogy ez a kutatás az eddigieknél egyértelműbben s hatásosabban irányítja rá a figyelmet a közösségen belüli folyamatok sokrétűségére, amelynek differenciált vizsgálatához a könyv megfelelő elméleti támpontokat is ad.

Végezetül Vastagh Zoltán monográfiájával összefüggésben fel kell idéznünk azt a tényt, hogy a pedagógiai kutatások ma oly sokat elemzett és mérlegelt stádiumában a tudományközi együttműködésnek, a különböző tudományos szempontrendszerek ötvözésének előrevivő szerepe lehet. A szempontok összekapcsolása minden konkrét kutatás esetében más-más hangsúlyú lehet. Amiben személy szerint szolidáris vagyok a szerzővel, az az, hogy a különböző szaktudományok eredményeit és módszereit – Vastagh Zoltán elsősorban a szociálpszichológiát és a többszempontú szociometriát – a neveléstudomány immanens fejlődését és a nevelési gyakorlat fejlesztését egyaránt elősegítő pedagógiai problémák tanulmányozására alkalmazza.

Hunyady Györgyné

ALBERT BANDURA: SZOCIÁL-KOGNITÍVE LERNTHEORIE

Szociál-kognitív tanulásemélet

Stuttgart, 1979. Klett-Cotta, 238 oldal

Bandura német kiadásban megjelent *Social Learning Theory* (1977) c. könyve több szempontból is figyelemre méltó a hazai pedagógiai kutatók számára. Azon túl, hogy a tanulás alapvető pszichológiai megközelítéséből származó következtetések eleve hasznos támpontok lehetnek a pedagógia számára, nem szólva az összehasonlító kitekintés elengedhetetlen voltáról, figyelemre méltó Bandura könyve abból a szempontból is, hogy egyfajta kitérést jelez a nyugati polgári tanuláseméletekben eléggé meghatározóvá vált, behaviorista „Skinner-ketrec” irányzatokból.

A szerző lényegében három olyan alapvető kérdés köré építi fel mondanivalóját, melyek központiaknak tekinthetők a pszichológiai kiindulású tanuláseméleti vizsgálatokban: Milyen folyamatok játszanak szerepet, amikor fejlődésének folyamatában *tapasztalatok* hagynak nyomot a személyiségen; hogyan befolyásolják a tapasztalatok a további magatartást és mik a lehetőségek arra, hogy egy célirányos „optimalás” értelemben (pl. neveléssel, tanácsadással, terápiával vagy környezetváltoztatással) hasznosítani tudjuk az emberi tapasztalatszerzési folyamatok hatásmechanizmusaira és hatásaira vonatkozó tudományos felismeréseket.

A tanuláslélektan korai művelői kezdetben eléggé egyoldalúan kezelték ezeket a kérdéseket. A radikális behaviorizmus idején a tanuláseméleti tételeket egy nagyon is meghatározott képzetelt asszociálták, mely még ma is hat nagyon sokak gondolkodásában. Amikor ugyanis ezen időszak tanuláseméleti kutatói a külső körülményeknek (többnyire állapotok magatartására való) hatását vizsgálták, a priori független, a viselkedésében tanulmányozott lény számára kikerülhetetlen és kényszerítő hatástényezőkné tekintették a külső körülményeket, melyek szerintük teljesen egyoldalúan „kondicionálták” a magatartást. Ennek a felfogásnak volt klasszikus paradigmája a „Skinner-ketrec” (Skinner-box). Ebben demonstrálták a kísérletezők, hogy szinte teljes külső ellenőrzésük alá tudják vonni a kísérleti állataik (többnyire patkányok vagy galambok) magatartását azáltal, hogy célirányosan manipulálnak útmutatási ingerekkel és reakciókövetkezményekkel. Az individuum és környezete közti kölcsönhatás, valamint a mélyebb, belső pszichikai folyamatok figyelmen kívül hagyása következtében ezek a tanuláseméleti kutatók fokozatosan egy abszolút környezeti determinizmus platformjára kerültek. Maga Watson és Skinner is aktívan hozzájárult ehhez több megnyilatkozásával és számos írásával.

Ma már a polgári tanuláseméletben is sokkal differenciáltabbá vált a kutatás. Ezen belül Albert Bandura vezető egyéniség abban az irányzatban, mely lényeges pontokon határolja el magát a hagyományos behaviorizmustól.

Bandura mindenekelőtt *emberek* tanulási folyamatát vizsgálja, és ezen a szerzett tapasztalatok aktív és kognitíven irányított feldolgozási folyamatát érti. Az így értelmezett tanulási folyamatban ható kognitív operációk állnak kutatásának középpontjában. Eközben nagy hangsúlyt helyez arra, hogy az ember képes egyfajta „szimbolikus” tanulásra és mások tapasztalatainak átélése alapján való „helyettes” tanulásra. Továbbá az ember aktuális magatartását nem a környezeti „determináló” tényezőkre való kondicionált és automatikus reagálásnak fogja fel, hanem aktív folyamatként, melyben döntő szerepük van a motivációknak, az emocionális érzeteknek és a komplex gondolkodási folyamatoknak. Mindennek következtében, és ez a harmadik lényeges megkülönböztető jegy Banduránál, mivel az embert nem csupán a környezeti hatások által irányított passzív bábnak tekinti, ezért a szokásos behaviorista felfogásénál optimistább emberképet rajzol fel. Ehhez járul még Banduránál egy lényeges nézőpontbeli különbség: elsősorban a cselekvő ember oldaláról és nem a kísérletező kutató szemzőgéből vizsgálja a tanulásméleti problémákat. Alapvetően ezért a szocialista pedagógia elkötelezettjei nemcsak érzelmileg forgathatjuk kellemesebben Bandura könyvének lapjait, hanem hasznosíthatósági foka is nagyobb számukra az átlagosnál.

A szerző mondanivalójának a magját tulajdonképpen a 2. A magatartás alapösszetevői c. fejezet foglalja össze. Az itt vázolt koncepció alátámasztását szolgálja a 3. Antecédens meghatározók, 4. Követő meghatározók és az 5. Kognitív kontroll c. fejezet. A záró, 6. Reciprok determinizmus c. fejezetben a szerző saját determinista felfogását ismerteti.

A magatartás alapösszetevői c. fejezetben a tanulási módokra vonatkozó felfogását fejt ki. Két alapvető módot különböztet meg: az individuuum reakcióinak *következményeit* és a *modell* alapján való tanulást.

A reakciókövetkezmény alapján való tanulásnak Banduránál az a képlete, hogy a környezeti hatásokra reagáló individuuum reakcióinak következményei vannak magára az individuumra is. Ezek a következmények az individuuum számára informálók, motiválók, megerősítők lehetnek (*és-vagy* kapcsolatrendszerben).

A modell alapján való tanulás értelmezésében abból indul ki a szerző, hogy a legtöbb emberi viselkedésforma megfigyelhető modelleken: mások viselkedésén. E megfigyelések alapján elképzelések alakulnak ki a tanuló személyben a viselkedési formákról, s ezek az elképzelések a későbbiekben cselekvési irányvonalként funkcionálnak a számára. Ennek a tanulási módnak egyik nagy előnye Bandura szerint, hogy a tanuló személy sok „hibát” kerül el.

A modell alapján való tanulás alapvető formája a megfigyeléses tanulás, melynek a tartós figyelem, a megőrzés, a motorikus reprodukció és a motiváció a főbb összetevői. A továbbiakban a modellezés és a fejlődés kapcsolatával, a modell alapján való összehasonlító elemzéssel, a megerősítés szerepével és az individuuum modellalkotásának formáival (absztrakt, kreatív és egyéb modellezési formákkal) foglalkozik a szerző.

Az antecédens determinánsok közt a fiziológiai és emocionális ingerlékenységet, a kognitív funkciót, a veleszületett tanulási mechanizmusokat, a korrekatív tanulásra való képességet emeli ki.

A követő determinánsok közt Bandura szerint a külső megerősítés és a mások példájában látott „helyettesítő” megerősítés a legfontosabbak.

Az elő- és a követő determinánsok után részletesebben foglalkozik a kognitív kontroll szerepével.

A könyvnek egyik legérdekesebb fejezete a Reciprok determinizmus c. zárófejezet. Reciprok determinizmuson események kölcsönhatását, és ezáltal kölcsönös meghatározottságát érti: állandó kölcsönhatás van az individuuum, a viselkedése és a környezet meghatározói között. Ennek az összefüggésrendszernek az elemzésével (érdekes, de némely esetben túlságosan leegyszerűsítő példákat is felhasználva) megkísérli feloldani a polgári társadalmakban vallott személyes szabadság és a környezeti (mindenekelőtt társadalmi) korlátozottság közti ellentmondást; nem sok sikerrel. Így a záró fejezet, bár eszmefuttatásként színvonalas, mégis inkább egy happy-ending-igény kielégítését szolgálja a következő logikába ágyazva: az ember azáltal illeszkedhet be és hathat környezetére, hogy megfigyeli mások magatartását, és követi azt mint modellt; szimbolizálja megfigyeléseit és tapasztalatait, a szimbólumok segítségével meg tudja tartani ezeket emlékezetében, át tudja gondolni azokat, és így képessé válik a kreatív alkalmazásukra; ez a folyamat kölcsönhatás a környezettel (reciprok determináltság), és ebben a kölcsönösségben van az ember szabadsága „sorsának eldöntésére”.

Már a nyitó tézisből (a modellkövetésből) nyilvánvaló, hogy távolról sem gondol a szerző a környezet forradalmi megváltoztatásának lehetőségére, és ez determinálja a zárótétel jelentését is. Mindennek ellenére Bandura könyve a maga filozófiai korlátai közt is hasznos és gondolatébresztő olvasmány a tanulásemélet iránt érdeklődők számára.

Varga Lajos

S Z E R Z Ő I N K

- Dr. Bábosik István: egyetemi docens, a neveléstudományok kandidátusa, Budapest
Dr. Durkó Mátyás: tanszékvezető egyetemi tanár, a neveléstudományok kandidátusa, Debrecen
Fedorec, G. F.: Leningrádi Pedagógiai Intézet tanára, a neveléstudományok kandidátusa, Leningrád
Habermann M. Gusztáv: tudományos segédmunkatárs, Budapest
Dr. Hunyady Györgyné: tudományos osztályvezető, a neveléstudományok kandidátusa, Budapest
Dr. Kárpáti Andrea: tudományos kutató, Budapest
Dr. Mészáros István: egyetemi docens, a neveléstudományok kandidátusa, Budapest
Dr. Nagy Sándor: egyetemi tanár, a neveléstudományok doktora, Budapest
Dr. Papp János: tanszékvezető főiskolai tanár, a neveléstudományok kandidátusa, Nyíregyháza
Szabóné dr. Fehér Erzsébet: középiskolai tanár, Sárospatak
Dr. Varga Lajos: igazgatóhelyettes, a neveléstudományok kandidátusa, Budapest
Dr. Zibolen Endre: c. egyetemi tanár, a neveléstudományok kandidátusa, Budapest